

دانشگاه باقر العلوم «ع»
دانشکده معارف، فلسفه و کلام اسلامی
پایان نامه جهت اخذ درجه دکتری
رشته فلسفه اسلامی

بررسی نظریه «تطابق عوالم»

باتأکید بر آثار و لوازم آن از منظر ملاصدرا

استاد راهنما:

حجه الاسلام والمسلمین دکتر محمد مهدی گرجیان

استاد مشاور:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر سید محمود موسوی

دانشجو:

نرجس رودگر

۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به سه رکن زندگی ام:

پدر، مادر و همسر

باسپاس و تشکر از

استاد بزرگوار، جناب آقا «صحة الاسلام و المسلمین» دکتر محمد مهدی گرجیان»
که راهنمایر عالمانه ایشان چراغ راه این مسیر علمر بوده است،
و استاد گرانقدر جناب آقا «صحة الاسلام و المسلمین» دکتر سید محمود موسوی
«که نگاه نقادانه اش، رونق بفرایع تحقیق بوده است.

چکیده :

«تطابق عوالم» یکی از نظریات حکمت متعالیه است که همچون بسیاری از آراء این مشرب فلسفی، ریشه در عرفان نظری دارد. ملاصدرا این اصل را در آثار خود با مبانی و قواعد شاخص حکمت متعالیه اثبات کرده و سپس بسیاری از قواعد و احکام فلسفی و معارف دینی و برخی آموزه‌های عرفانی را بر اساس این اصل، برهانی نموده است. بررسی آثار و لوازم مذکور جایگاه بنیادین این اصل را در حکمت متعالیه نشان می‌دهد. هستی از نظر ملاصدرا دارای مراتب متعددی است که به جهت اختلاف آثار و احکام غالب در یک طیف از این مراتب، اسم «عالم» بر آن اطلاق می‌شود. بر این اساس، ملاصدرا از چهار عالم وجودی نام می‌برد: عالم اله، عالم عقل، عالم مثال و عالم ماده. تطابق به معنای نوعی این همانی و عینیت در عین غیریت است. تطابق عوالم که بیانگر چگونگی رابطه بین عوالم می‌باشد، به این معناست که عوالم هستی در حقیقت و هستی عین یکدیگرند و تنها در شدت و ضعف، تقدم و تأخر و سایر ملاک‌های تشکیکی با هم تفاوت دارند. به عبارت دیگر هر ماهیت در عالم ماده، به وزن مراتب هستی دارای چندین نحوه‌ی وجودی است: ۱. وجود مادی، که وجود خاص آن ماهیت است ۲. وجود مثالی ۳. وجود عقلی و ۴. وجود الهی که سه نحوه وجود اخیر، وجود برتر ماهیت مفروض می‌باشند. این اصل که بیانگر حضور همه‌ی موجودات در عوالم فوق با وجودی برتر است در آثار ملاصدرا با اصولی چند برهانی شده است: ۱. صرافت و بساطت وجود. ۲. تشکیک در وجود و در نهایت تشکیک در ظهور، ۳. وجود رابط معلول و در نهایت ارجاع علیت به تشآن. ملاصدرا در تحلیل بسیاری از قواعد فلسفی و عقائد دینی از اصل «تطابق عوالم» سود جسته است که در این رساله با عنوان لوازم (با توجه به هردو قسم لازم عقلی) و آثار این اصل ذکر شده است. در این نوشتار در یک نوع طبقه بندی صرفاً برای نظم مباحث، این لوازم در دو دسته‌ی ۱. لوازم وجودشناختی و ۲. لوازم معرفتی جاداده شده اند. ذیل لوازم وجودشناختی از «توحید» به عنوان لازمه‌ی مبدأشناختی، «نظام احسن» به عنوان لازمه‌ی جهان شناختی، «رابطه انسان با خداوند» به عنوان لازمه‌ی انسان شناختی و «معاد جسمانی و تجسم اعمال» به عنوان لازمه‌ی معادشناختی اصل «تطابق عوالم» بحث شده است و چگونگی تبیین این لوازم بر اساس مبانی اصل مذکور، مشخص شده است. همچنین ذیل لوازم معرفتی، سه بحث «مطابقت عین و ذهن»، «تأویل» و «تلازم معرفتی حق و خلق، و حق و نفس» با مدد اصل تطابق عوالم، اثبات شده است. روش تحقیق در این نوشتار توصیفی - تحلیلی می‌باشد. بدین صورت که اصل تطابق عوالم از دیدگاه ملاصدرا توصیف و تحلیل و برهانی شده است و سپس قواعد و عقائدی که ملاصدرا در تبیین آن‌ها از این اصل یا مبانی آن بهره گرفته است، توصیف، تحلیل و برهانی شده است. گفتنی است غالب لوازم مذکور، مواردی هستند که شخص ملاصدرا در تبیین آن‌ها به تطابق عوالم اشاره، هر چند گاه اشاره ای گذرا، داشته است، لیکن لوازم و آثار «تطابق عوالم» در موارد مذکور خلاصه نمی‌شود و بسیاری از اصول فلسفی - کلامی و معارف دینی و حتی آموزه‌های عرفان نظری را می‌توان با اصل «تطابق عوالم» برهانی نموده و تبیین عقلانی درخوری برای آن ارائه داده است.

واژگان کلیدی: تطابق عوالم، ملاصدرا، عالم اله، عالم عقل، عالم مثال، عالم ماده.

فهرست اجمالی

فصل اول : کلیات و مفاهیم.....	۱۱
فصل دوم : اثبات تطابق عوالم.....	۲۹
۱. عوالم از نظر ملاصدرا.....	۳۰
۲. مبانی تطابق عوالم.....	۵۳
فصل سوم : آثار و لوازم.....	۹۵
گفتار اول : لوازم وجود شناختی.....	۹۸
گفتار دوم : لوازم معرفتی.....	۱۸۸
نتیجه گیری و پیشنهادات.....	۲۵۱

فهرست مطالب

ت	چکیده :
ت	واژگان کلیدی.....
ث	فهرست اجمالی
۱۱	فصل اول : کلیات و مفاهیم.....
۱۲	۱. کلیات
۱۲	۱.۱. بیان مسأله :
۱۵	۲.۱. اهمیت تحقیق و فایده آن :
۱۶	۳.۱. سابقه تحقیق :
۱۹	۴.۱. جنبه نوآوری موضوع :
۱۹	۵.۱. سوال اصلی :
۱۹	۶.۱. سوالات فرعی:.....
۲۰	۷.۱. فرضیه‌های تحقیق :
۲۰	۱.۷.۱. فرضیه اصلی :
۲۰	۲.۷.۱. فرضیه‌های فرعی:
۲۱	۸.۱. پیش فرض‌های تحقیق :
۲۱	۹.۱. روش انجام تحقیق :

۲۲	۲. مفاهیم.....
۲۲	۱.۲. مفهوم عالم.....
۲۳	۲.۲. مفهوم تطابق.....
۲۳	۳.۲. مفهوم تطابق عوالم.....
Error! Bookmark not defined. فصل دوم : اثبات تطابق عوالم	
Error! Bookmark not defined. ۱. عوالم از نظر ملاصدرا	
Error! Bookmark not defined. ۱.۱. تعداد عوالم از نظر ملاصدرا	
Error! Bookmark not defined. ۱.۱.۱. عالم اله	
Error! Bookmark not defined. ۲.۱.۱. عالم عقل	
Error! Bookmark not defined. ۱.۲.۱.۱. اثبات عالم عقل	
Error! Bookmark not defined. ۲.۲.۱.۱. تعداد عقول	
Error! Bookmark not defined. ۳.۱.۱. عالم مثال	
Error! Bookmark not defined. ۱.۳.۱.۱. ویژگی عالم مثال	
Error! Bookmark not defined. ۲.۳.۱.۱. ابتکارات ملاصدرا در بحث از عالم مثال	
Error! Bookmark not defined. ۳.۳.۱.۱. اثبات عالم مثال منفصل	
Error! Bookmark not defined. ۴.۳.۱.۱. اثبات عالم مثال متصل	
Error! Bookmark not defined. ۵.۳.۱.۱. لوازم اعتقاد به عالم مثال	

Error! Bookmark not defined......عالم ماده ۴.۱.۱

Error! Bookmark not defined......جمع بندی

Error! Bookmark not defined......۲. مبانی تطابق عوالم

Error! Bookmark not defined......۱.۲. صرافت و بساطت وجود

Error! Bookmark not defined......۱.۱.۲. تبیین تطابق عوالم با استفاده از اصل «صرافت وجود»

Error! Bookmark not defined......۱.۱.۱.۲. تبیین تطابق عالم اله با عوالم خلقی بر اساس اصل صرافت

Error! Bookmark not defined......۲.۲.۱.۲. تبیین تطابق عوالم ظهور بر اساس اصل صرافت وجود

Error! Bookmark not defined......۲.۱.۲. تبیین تطابق عوالم با استفاده از اصل «بساطت وجود»

Error! Bookmark not defined......۱.۲.۱.۲. قاعدهی «بسیط الحقیقه کل الأشياء و لیس بشئ منها»

Error! Bookmark not defined......۱.۱.۲.۱.۲. نوع حمل در قاعدهی «بسیط الحقیقه کل الأشياء»

Error! Bookmark not defined......۲.۱.۲.۱.۲. اجرای قاعدهی بسیط الحقیقه در مورد وجودات عالیه

Error! Bookmark not defined......۳.۱.۲.۱.۲. وجود جمعی

Error! Bookmark not defined......۴.۱.۲.۱.۲. تبیین تطابق عالم اله ، عقل ، مثال و ماده بر اساس اصل بساطت

Error! Bookmark not defined......۵.۱.۲.۱.۲. تبیین تطابق عوالم ظهور بر اساس قاعدهی «بسیط الحقیقه کل الأشياء»

Error! Bookmark not defined......۲.۲. تشکیک وجود

Error! Bookmark not defined......۱.۲.۲. اقسام تشکیک : طولی و عرضی

Error! Bookmark not defined......۲.۲.۲. ترسیم مراتب وجود در تشکیک طولی : قوس نزول و صعود

- Error! Bookmark not defined.** ۱.۲.۲.۲ تبیین قوس نزول با استفاده از قاعده ی امکان اشرف.
- Error! Bookmark not defined.** ۲.۲.۲.۲ تبیین قوس صعود با استفاده از قاعده ی امکان اخس.
- Error! Bookmark not defined.** ۳.۲.۲ انواع تشکیک.....
- Error! Bookmark not defined.** ۴.۲.۲ تبیین تطابق عوالم بر اساس اصل تشکیک.....
- Error! Bookmark not defined.** ۳.۲ وجود رابط معلول.....
- Error! Bookmark not defined.** ۱.۳.۲ سه لحاظ وجود در حکمت متعالیه.....
- Error! Bookmark not defined.** ۲.۳.۲ حقیقت معلول در حکمت متعالیه.....
- Error! Bookmark not defined.** ۳.۳.۲ ارجاع علیت به تشآن در حکمت متعالیه.....
- Error! Bookmark not defined.** ۴.۳.۲ تبیین تطابق عوالم، بر اساس ارجاع علیت به تشآن....
- Error! Bookmark not defined.** جمع بندی بحث تطابق.....
- Error! Bookmark not defined.** فصل سوم : آثار و لوازم.....
- Error! Bookmark not defined.** مقدمه.....
- Error! Bookmark not defined.** گفتار اول: لوازم وجودشناختی.....
- Error! Bookmark not defined.** ۱ . لازمه ی مبدأ شناختی:.....
- Error! Bookmark not defined.** ۱.۱ توحید ذات.....
- Error! Bookmark not defined.** ۱.۱.۱ تلازم تطابق عوالم و توحید خاصی.....
- Error! Bookmark not defined.** ۲.۱.۱ تلازم تطابق عوالم و توحید خاص الخاصی (وحدت شخصیه).

Error! Bookmark not defined. ۳.۱.۱. تناظر تمایز احاطی در عرفان نظری با اصل تطابق عوالم در حکمت صدرایی.

Error! Bookmark not defined. ۲.۱. توحید صفاتی.....

Error! Bookmark not defined. ۱.۲.۱. اثبات صفات کمالی برای شؤونات بما هی شأن.....

Error! Bookmark not defined. ۳.۱. توحید افعالی.....

Error! Bookmark not defined. ۱.۳.۱. اسناد حقیقی افعال به شؤونات بما هی شأن.....

Error! Bookmark not defined. ۲.۳.۱. جمع بین توحید صفاتی و افعالی و صفات و افعال ممکنات طبق تطابق عوالم.

Error! Bookmark not defined. ۳.۳.۱. جمع بین تشبیه و تنزیه.....

Error! Bookmark not defined. ۴.۳.۱. تبیین «جمع تشبیه و تنزیه» با وحدت جمعیه الهیه...

Error! Bookmark not defined. جمع بندی.....

Error! Bookmark not defined. ۲. لازمه‌ی جهان‌شناختی.....

Error! Bookmark not defined. ۱.۲. نظام احسن.....

Error! Bookmark not defined. ۱.۲. نظام احسن در حکمت مشاء.....

Error! Bookmark not defined. ۲.۱.۲. عنایت از نظر ملاصدرا.....

Error! Bookmark not defined. ۳.۱.۲. استدلال ملاصدرا بر نظام احسن.....

Error! Bookmark not defined. ۱.۳.۱.۲. استدلال بر اساس علم، قدرت و جود مطلق حق تعالی.

Error! Bookmark not defined. ۲.۳.۱.۲. استدلال بر اساس ابداعی بودن وجود واحد عالم:...

Error! Bookmark not defined. ۳.۳.۱.۲. استدلال بر اساس سنخیت فعل با فاعل:.....

Error! Bookmark not defined......۴.۳.۱.۲ استدلال براساس وجود علمی پیش از وجود اشیا:

Error! Bookmark not defined......۵.۳.۱.۲ استدلال برنظام احسن در قوسین بااستفاده از قاعده امکان اشرف و احسن:

Error! Bookmark not defined...... جمع بندی

Error! Bookmark not defined......۲.۲.۲ سریان صفات کمالیه در مراتب وجود

Error! Bookmark not defined......۱.۲.۲ سریان صفات کمالیه ، لازمه ی سریان وجود

Error! Bookmark not defined......۲.۲.۲ سریان صفات کمالیه از فروع توحید صفاتی

Error! Bookmark not defined......۳.۲.۲ سریان علم و شعور در تمام موجودات از طریق سریان عشق

Error! Bookmark not defined......۴.۲.۲ سریان علم و شعور در مراتب هستی با استفاده از تمثیل وجود به نور

Error! Bookmark not defined......۵.۲.۲ تبیین سریان صفات کمالیه وجودیه در مراتب و نشئات هستی با اصل تطابق عوالم

Error! Bookmark not defined......۳ . لازمه ی انسان شناختی : «ارتباط انسان با خداوند»

Error! Bookmark not defined......۱.۳ ارتباط واجب تعالی با موجودات در حکمت متعالیه

Error! Bookmark not defined......۲.۳ اثبات ارتباط واجب با ممکنات (معیت قیومی) بر اساس تطابق عوالم

Error! Bookmark not defined......۳.۳ تبیین حقیقت «قرب»

Error! Bookmark not defined......۱.۳.۳ چیستی قرب

Error! Bookmark not defined......۲.۳.۳ اقسام قرب

Error! Bookmark not defined......۳.۳.۳ چگونگی تحقق قرب

Error! Bookmark not defined......۴.۳.۳ مراتب قرب

- Error! Bookmark not defined.**..... ۵.۳.۳. تبیین حقیقت قرب براساس اصل تطابق عوالم
- Error! Bookmark not defined.**..... ۴.۳. ارتباط حق تعالی با ممکنات به نحو «وجه خاص»
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱.۴.۳. تبیین «وجه خاص»، طبق تطابق عوالم
- Error! Bookmark not defined.**..... جمع بندی
- Error! Bookmark not defined.**.. ۴. لازمه‌ی معاد شناختی: «معاد جسمانی و تجسم اعمال»
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱.۴. معنای تجسم اعمال
- Error! Bookmark not defined.**..... ۲.۴. پیشینه‌ی بحث تجسم اعمال
- Error! Bookmark not defined.**.. ۳.۴. اشکالات عقلی نظریه تجسم اعمال از دیدگاه مخالفان
- Error! Bookmark not defined.**..... ۴.۴. دیدگاه صدرالمتهلین در بحث تجسم اعمال
- Error! Bookmark not defined.**..... ۵.۴. تبیین تجسم اعمال طبق اصل تطابق عوالم
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱.۵.۴. حل مشکل عدم بقاء عرض
- Error! Bookmark not defined.**..... ۲.۵.۴. حل مشکل انقلاب عرض به جوهر
- Error! Bookmark not defined.**..... ۶.۴. تبیین تجسم اعمال در سایه‌ی اتحاد عاقل و معقول
- Error! Bookmark not defined.**..... ۷.۴. جمع بندی دو تبیین ملاصدرا در باب تجسم اعمال
- Error! Bookmark not defined.**..... ۸.۴. ارتباط بحث تجسم اعمال با معاد جسمانی
- Error! Bookmark not defined.**..... ۹.۴. تبیین فروع اصل تجسم اعمال به وسیله‌ی تطابق عوالم
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱.۹.۴. صحیفه‌ی اعمال

- Error! Bookmark not defined.**..... ۲.۹.۴. مکان بهشت و جهنم
- Error! Bookmark not defined.**..... ۳.۹.۴. میزان اعمال
- Error! Bookmark not defined.**..... ۴.۹.۴. حقیقت صراط
- Error! Bookmark not defined.**..... ۵.۹.۴. خلود
- Error! Bookmark not defined.**..... جمع بندی
- Error! Bookmark not defined.**..... گفتار دوم: لوازم معرفتی
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱. مطابقت عین و ذهن
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱.۱. نقد نظریه ی وجود ذهنی
- Error! Bookmark not defined.**..... ۲.۱. ابتکار صدرالمتهین در بحث وجود ذهنی
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱.۲.۱. حقیقت علم از منظر صدرالمتهین
- Error! Bookmark not defined.**..... ۲.۲.۱. حقیقت نفس
- Error! Bookmark not defined.**..... ۳.۲.۱. فرایند حصول علم
- Error! Bookmark not defined.**..... ۴.۲.۱. مطابقت علمی، لازمه ی مطابقت عینی
- Error! Bookmark not defined.**..... جمع بندی
- Error! Bookmark not defined.**..... ۲. تأویل
- Error! Bookmark not defined.**..... ۱.۲. تأویل در لغت
- Error! Bookmark not defined.**..... ۲.۲. تأویل در اصطلاح

Error! Bookmark not defined......۳.۲.ذو بطون بودن قرآن کریم.

Error! Bookmark not defined......۱.۳.۲.حقیقت تنزیل.

Error! Bookmark not defined......۴.۲.مراتب وجود انسان.

Error! Bookmark not defined......۱.۴.۲.برهان بر ذومراتب بودن وجود انسان، طبق وجود ملکوتی انسان.

Error! Bookmark not defined......۲.۴.۲.برهان بر وجود جمعی انسان با استفاده از ادراکات بشری.

Error! Bookmark not defined......۵.۲.مطابقت انسان، قرآن و جهان.

Error! Bookmark not defined......۱.۵.۲.مطابقت انسان و جهان.

Error! Bookmark not defined......۲.۵.۲.مطابقت قرآن و جهان.

Error! Bookmark not defined......۳.۵.۲.مطابقت انسان و قرآن.

Error! Bookmark not defined......۶.۲.تبیین حقیقت تأویل با تمسک به مطابقت انسان و قرآن و جهان.

Error! Bookmark not defined......جمع بندی.

Error! Bookmark not defined......۳.تلازم معرفت حق و خلق.

Error! Bookmark not defined......۱.۳.معرفت به خلق از طریق معرفت به حق.

Error! Bookmark not defined......۲.۳.معرفت به حق از طریق معرفت به خلق.

Error! Bookmark not defined......۳.۳.معرفت به حق از طریق معرفت به نفس و بالعکس.

Error! Bookmark not defined......۱.۳.۳.فضیلت معرفت انفسی بر معرفت آفاقی.

Error! Bookmark not defined......۲.۳.۳.تبیین معرفت به حق از طریق معرفت نفس، بر اساس تطابق عوالم.

Error! Bookmark not defined...... «من عرف نفسه، عرف ربه» ۱.۲.۳.۳

Error! Bookmark not defined...... ۳.۳.۳. تبیین معرفت به نفس از طریق معرفت حق، بر اساس تطابق عوالم

Error! Bookmark not defined...... جمع بندی

Error! Bookmark not defined...... نتیجه گیری و پیشنهادها

Error! Bookmark not defined...... فهرست منابع

Error! Bookmark not defined...... منابع فارسی

Error! Bookmark not defined...... منابع عربی

Error! Bookmark not defined...... مقالات

فصل اول : کلیات و مفاهیم

1. کلیات

1.1. بیان مسأله :

نظریه‌ی تطابق عوالم، یکی از نظریات حکمت متعالیه است که از دست مایه‌های عرفانی اقتباس و به بیان عقلی و برهانی تقریر گشته است. این بحث به دلیل ابتناء بر اصولی چون اصالت و تشکیک در وجود و تشکیک در مظاهر وجود، در صحنه‌ی فلسفه‌ی مشاء غایب است. چرا که از سویی بحث «تطابق» جز با اصول حکمت متعالیه قابل تصویر نیست علاوه بر اینکه اعتقاد مشاء به دو عالم ماده و عقل در حکمت متعالیه به عوالم ماده و مثال و عقل و اله ارتقا یافت.

تطابق به معنای نوعی مطابقت، این همانی و یکسانی بین دو چیز است. از سوی دیگر وقتی پای دوگانگی پیش کشیده شود، نوعی غیریت نیز تعریف می‌شود. بنابراین تطابق در بردارنده‌ی نوعی عینیت در عین غیریت است. بر این اساس تطابق عوالم به این معنا خواهد بود که عوالم چهارگانه‌ی اله، عقل، مثال و ماده، در عین مغایرت و تمایز و کثرت، به نوعی عین یکدیگرند.

تبیین این امر متناقض نما که حاکی از عینیت در عین غیریت عوالم هستی است، در حکمت متعالیه با اصولی چند صورت گرفته است که همگی آن‌ها یا از اصول خاص حکمت متعالیه است و یا در حکمت متعالیه تبیین و تقریر متفاوت و مترقی‌ای به خود گرفته است.

صرافت و بساطت وجود، اولین این مبانی است. حقیقت وجود، حقیقتی صرف است. از آنجا که صرف الشئ، خلیط و مخالطی ندارد در نتیجه تکرار بردار نیست. آنچه تکرار بر ندارد فراگیر است. بنابراین حقیقت وجود، بی نهایت و فراگیر است.

بساطت، خصیصه‌ی دیگر حقیقت وجود است که البته لازمه‌ی آن نیز هست. بسیط الحقیقه، از هر گونه ترکیبی مبراست به خصوص از ترکیب وجود و عدم، منزه است. آنچه عدم بر ندارد بی حد و لایتناهی است. بنابراین حقیقت وجود، بی حد و لایتناهی است.

قاعده‌ی «بسیط الحقیقه کل الأشياء و لیس بشئ منها» که از قواعدی است که در حکمت متعالیه پرورش و بسط یافته است، از مبانی تطابق عوالم است. طبق این قاعده، وجود بسیط به جهت تنزهش از هرگونه ترکیب، مصداق سلب هیچ کمالی نیست و در نتیجه، جامع همه‌ی کمالات وجودی است. از دیگر سو وجود اشیاء چیزی جز کمالات وجودی نیست و حدود خاص هر شیء، جهات عدمی آن است. پس بسیط الحقیقه، حاوی وجودات اشیاء مادون خود است. در عین حال، وجود خاص آنها که حاکی از حدود آن است، نمی باشد. این همان مفاد قاعده‌ی مذکور است که بیان می کند مراتب هستی، به نوعی عینیت در عین غیریت متصف اند و به عبارت دیگر متطابق اند.

تشکیک، از دیگر مبانی صدرایی تطابق عوالم است. قول به اصالت وجود سبب شد تا ملاصدرا از تشکیک عامی عبور و تشکیک خاصی یا تشکیک در مراتب وجود را مطرح کند. بر این اساس، هستی امری ذو مراتب است که در دو قوس نزول و صعود کشیده شده است و اختلاف این مراتب همچون اشتراکشان به حقیقت وجود است. از آن جا که مابه الاشتراک و مابه الاختلاف، خود وجود است، می توان نتیجه گرفت وجود سافل در وجود عالی حاضر است و وجود عالی، شدت گرفته‌ی همان وجود سافل است. این امر حاکی از نوعی عینیت در عین غیریت است که مثبت تطابق عوالم می باشد.

اما تشکیک در وجود، قول نهایی ملاصدرا نیست. تحلیل حقیقت علت و معلول و عین الربط بودن معلول، وی را به این نتیجه رساند که معلول، چیزی جز حیثیت ایجادی علت نیست. بنابراین علت و معلول، نه دو موجود متباین بلکه یک حقیقتند که معلول، ظهور، تجلی و مرتبه نازلی از تنزلات وجود علت در گستره‌ی وجود خویش به شمار می‌آید. معلول، عین علت است چون وجودی جدای از او ندارد و غیر آن است چون علت به مراتب وسیعتر و شدیدتر از آن است. عینیت و غیریت شأن و ذی شأن، تداعی کننده تطابق عالم اله با عوالم امر و خلق است. بدین ترتیب تطابق عوالم وجود جای خود را به تطابق عوالم ظهور می دهد. البته این به معنای تعریف دو نوع نظام هستی شناسانه در حکمت صدرایی نیست بلکه همانطور که خواهد آمد گام های تعلیمی است که برای رسیدن به گام نهایی برداشته می شود.

فارغ از مبانی و چیستی، این نظریه در منظومه‌ی حکمت صدرایی نقش به خصوصی ایفا کرده است به طوری که برخی از آراء خاص صدرا از این سرچشمه سیراب شده است. تطابق عوالم به عنوان یک اصل، در بسیاری از فلسفه پردازی‌های ملاصدرا مؤثر بوده است به گونه ای که در هرساحتی از گستره‌ی حکمت متعالیه که نظر افکنیم، می‌توانیم شاهد نقش آفرینی این اصل و مبانی آن باشیم. این عرصه ها را می‌توان به دو دسته‌ی لوازم وجودی و لوازم معرفتی، تقسیم نمود.

منظور از لوازم، موضوعاتی هستند که از تطابق عوالم استنتاج می‌شوند و یا به وسیله ی آن تبیین می‌شوند. با این توضیح، لوازم وجودی را می‌توان در چهار دسته جای داد:

1. لوازم مبدأشناختی؛ مباحث ناظر به توحید ذات و صفات و افعال و تبیین آن ها به وسیله ی اصل تطابق عوالم.

۲. لوازم جهان‌شناختی؛ ۱.۲. تبیین نظام احسن طبق اصل تطابق عوالم. ۲.۲. تبیین تسری صفات کمالیه در مراتب هستی به وسیله ی اصل تطابق عوالم.
 ۳. لوازم انسان‌شناختی، تبیین رابطه‌ی خدا و انسان طبق اصل تطابق عوالم.
 ۴. لوازم معاد شناختی، تبیین تجسم اعمال و معاد جسمانی به مدد تطابق عوالم.
- دسته‌ی دیگری از لوازم تطابق عوالم، لوازم معرفتی هستند. اهم این لوازم عبارتند از:
۱. راه حل ملاصدرا در حل مسأله مطابقت عین و ذهن، با تکیه بر اصل تطابق عوالم
 ۲. تبیین مسأله‌ی تأویل عرفانی و یا همان تفسیر انفسی نصوص دینی که بر پایه‌ی مطابقت مراتب وجودی انسان کامل بر مراتب جهان خارج صورت می‌گیرد.
 ۳. تلازم معرفت حق و خلق.

۲.۱. اهمیت تحقیق و فایده آن :

آنچه فلسفه‌ی ملاصدرا را از سایر مشرب‌های فلسفی جدا می‌کند، اصول چندی است که برجسته‌ترین آنها اصالت و تشکیک وجود، وجود رابط معلول، ارجاع علیت به تشآن و حرکت جوهری است. اهمیت موضوع، آن‌گاه مشخص می‌شود که بدانیم تمامی این اصول در اصل صدرایی «تطابق عوالم» گرد آمده است و به بیانی دیگر، تطابق عوالم ثمره و نقطه‌ی تلاقی اصول شاخص حکمت متعالیه است.

در ادامه‌ی مسیر این تلاقی، نظریاتی که ملاصدرا در پرتو اصول حاکم بر تطابق عوالم به تبیین آن‌ها پرداخته است، مشاهده می‌شود. مطالعه‌ی آثار و لوازم اعتقاد به اصل تطابق عوالم، نشانگر این است که این اصل، بستر بسیاری از نظریات جهان‌شناختی، انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی حکمت متعالیه می‌باشد و برجسته‌سازی آن، نظریات حکمت متعالیه را چون

منظومه ای حول محور اصل «تطابق عوالم» نشان می‌دهد و نظام حاکم بر فلسفه پردازی‌های حکمت متعالیه را بیش از پیش به تصویر می‌کشاند.

در حقیقت تشخیص، بررسی و تبیین آن دسته از نظریات فلسفی، کلامی و حتی عرفانی ای که در حکمت متعالیه با استفاده از اصل «تطابق عوالم» و مبانی آن اثبات و تبیین شده است و پی بردن به گستردگی این موضوعات، ذهن را به چارچوبی از اصول و قواعد، رهنمون می‌کند که نظریه پردازی و فلسفه ورزی‌های ملاصدرا همگی به نوعی مرهون آن است. طبیعی است نتیجه‌ی این مطالعه، دست یافتن به تصویری منظم تر و یکپارچه تر در مورد حکمت صدرایی خواهد بود.

۳.۱. سابقه تحقیق :

بحث از تطابق عوالم، صبغه ای عرفانی دارد. بحث از عوالم در عرفان نظری، ذیل عنوان حضرات خمس ذکر شده است^۱ و بحث از تطابق، درمباحث عرفانی، ذیل عنوان تطابق نسختین^۲ آمده است. این مباحث در اکثر آثار عرفانی از جمله شرح فصوص الحکم قیصری، شرح فصوص

۱. خوارزمی، تاج الدین حسین بن حسن، شرح فصوص، چاپ دوم، ناشر: انتشارات مولی، جلد ۱، ص: ۲۸۳ و کاشانی، عبد الرزاق، شرح فصوص الحکم، چاپ چهارم، انتشارات بیدار - قم، ۱۳۷۰ ه.ش، ص: ۵۰. پارسا، خواجه محمد، شرح فصوص الحکم، تصحیح: دکتر جلیل مسگر نژاد، چاپ اول، ناشر: مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۶، ص: ۶ و ۴۰ و حسن حسن زاده آملی، ممد الهمم در شرح فصوص الحکم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۸، ص: ۱۸۷ و جامی، عبدالرحمن، نقد النصوص نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص، چاپ دوم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۰. مقدمه ویلیام چیتیک، ص: ۴۶. و همو، نقد النصوص، متن، ص: ۳۴ - ۲۹ فرغانی سعید الدین سعید مشارق الدراری (شرح تائیه ابن فارض) مقدمه و تعلیقات: استاد سید جلال الدین آشتیانی، چاپ دوم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی - قم، ۱۳۷۹ ه.ش، متن کتاب، ص: ۱۴۳ و ابن ترکه، صائن الدین علی بن محمد، تمهید القواعد، حواشی از آقامحمدرضا قمشه‌ای و آقا میرزا محمود قمی «ره»، با مقدمه و تصحیح: سید جلال الدین آشتیانی، انتشارات وزارت فرهنگ و آموزش عالی: تهران، ۱۳۶۰، ص: ۱۳۴.

۲. ابن ترکه، تمهید القواعد، المتن، ص: ۱۷۶ و ابن عربی، محی الدین، الفتوحات (۴-ج)، دار صادر - بیروت، بی تا، جلد ۱، ص: ۲۱۶ و قیصری، شرح فصوص، به کوشش: استاد سید جلال الدین آشتیانی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۵ ه.ش، ص: ۹۲ و ۴۹۱ و عبدالرحمن جامی، نقد النصوص، متن، ص: ۱۰۲. آملی، سید حیدر، تفسیر المحيط الأعظم و والبحر الخضم، ج ۱، ص ۳۰۲، موسسه الطباعة و النشر وزارة الثقافة والارشاد الأسلامی، ج ۱، ص: ۲۴۲ و ج ۲، ص ۴۰۰ و ج ۳، ص ۳۵۷.

الحکم ابن ترکه، مصباح الأنس ابن حمزه فی فناری و خصوصا تفسیر بحر محیط اعظم سید حیدر آملی، قابل مشاهده است.

در حکمت متعالیه، ملاصدرا در اکثر آثار خود بدین مسأله پرداخته است و در موضوعات و مباحث فلسفی متفاوتی از اصل تطابق، در جهت تبیین و تحلیل سود جسته است. اثبات اصل تطابق در آثار وی بیشتر ذیل مباحث ناظر بر بساطت و تشکیک وجود و ذیل قاعده‌ی «بسیط الحقیقه کل الأشیاء و لیس بشئ منها»، همچنین در بحث علیت و نحوه‌ی ارتباط علت و معلول صورت گرفته است. اما در سایر موضوعات فلسفی و معارفی، با تعبیری چون حضور موجودات عالم ادنی به صورت اعلی و اشرف در عوالم بالا و همچنین تطابق مراتب مشکک و جودی از این اصل، یاد کرده است.

شارحان و پیروان حکمت متعالیه نیز در آثار خود به اصل تطابق عوالم، پرداخته و آن را بسط و گسترش داده اند. از جمله‌ی این موارد می‌توان به مرحوم جلال الدین آشتیانی (ره) در شرح زاد المسافر صدر المتألهین، اشاره کرد. همچنین استفاده از این اصل در آثار محقق سبزواری (ره) مانند اسرار الحکم و شرح منظومه بسیار برجسته و مشهود است.

در تحقیقات اخیر می‌توان به مقاله‌ی تطابق عوالم، نوشته‌ی استاد عبدالرسول عبودیت اشاره کرد که در مجله معرفت فلسفی در بهار ۱۳۸۳ به چاپ رسیده است. در این مقاله مقایسه‌ای بین بحث افراد طولی ماهیت در بحث مثل افلاطونی و وجودات طولی ماهیت در نظام تشکیکی وجود صورت گرفته است و بنابر ابطال نظریه‌ی تشکیک ماهیت، وجودات طولی ماهیت، توجیه گر تطابق عوالم، عنوان شده است. همچنین پایان نامه‌ی «بررسی نقش تطابق عوالم در

معرفت شناسی صدرالمتألهین» نوشته‌ی دکتر سیداحمد غفاری به یکی از آثار و لوازم اصل تطابق عوالم، یعنی ارائه‌ی راه حلی برای مسأله‌ی مطابقت عین و ذهن پرداخته است.

از دیگر آثاری که به نوعی به مباحث ناظر بر این موضوع اشاره دارد، می‌توان به کتاب *مدارج قرآن و معارج انسان*، تألیف استاد علامه حسن زاده‌ی آملی اشاره کرد که مقاله‌ی ای از آن نیز با همین عنوان در کیهان اندیشه، شماره‌ی ۵۲ به چاپ رسیده است. مقاله‌ی «قرآن، انسان، جهان» نوشته‌ی سید عباس قائم مقامی، منتشر شده در کیهان اندیشه‌ی ۵۱، مقاله‌ی «تطابق مدارج قرآن و معارج انسان از منظر ملاصدرا» نوشته‌ی فاطمه محمدی آرانی، منتشر شده در خرد نامه‌ی صدرا شماره‌ی ۳۲، نیز اشاراتی به این بحث دارد.

در مورد لوازم تطابق عوالم در میان مقالات، آثاری یافت می‌شود که برخی از آثاری که در این نوشته به عنوان لوازم تطابق عوالم بیان شده است را از منظر حکمت متعالیه مورد بررسی قرار داده است و در تبیین آن مباحث تنها اشاراتی به برخی از مبانی اصل «تطابق عوالم» داشته است، حتی گاه بدون آن که اسمی از این اصل برده باشد. مقاله‌ی «بررسی و تحلیل معناساختی تأویل و اعتبار معرفتی آن در اندیشه‌ی ملاصدرا» نوشته‌ی محمد بید هندی منتشر شده در نامه مفید شماره‌ی ۴۱، مقاله‌ی «تجسم اعمال و تبیین عقلانی آن در حکمت متعالیه» نوشته‌ی رضا کشاورز منتشر شده در مجله تخصصی پژوهشها، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ش ۱۲ از این جمله اند.

لیکن در این میان اثری که از سویی به تحلیل و تدقیق مبانی تطابق عوالم پرداخته باشد و

آثار و لوازم و موارد کاربرد این اصل را در حکمت صدرایی رصد کرده باشد، و بدین وسیله جایگاه محوری و مبنایی این اصل را در حکمت متعالیه نشان داده باشد، یافت نمی‌شود.

۴.۱. جنبه نوآوری موضوع :

۱ - ۴ - ۱ - تبیین ابتناء اصل تطابق عوالم بر اصول مشخص حکمت متعالیه.

۱ - ۴ - ۲ - استخراج لوازم و آثار تطابق عوالم در حکمت متعالیه و به تعبیری دیگر نظریات معرفت‌شناختی و وجودشناختی و همچنین مباحث ناظر بر الهیات بمعنی الأخص و آن دسته از معارف دینی و حتی عرفانی ای که ملاصدرا در تبیین آن‌ها از اصل تطابق عوالم، سود جسته است

۱ - ۴ - ۳ - نشان دادن جایگاه محوری اصل تطابق عوالم در حکمت ملا صدرا.

۵.۱. سوال اصلی :

تطابق عوالم از دیدگاه ملاصدرا بر چه اصولی استوار است و چه آثار و لوازمی دارد؟

۶.۱. سوالات فرعی:

- ۱-۶-۱- عوالم وجودی در حکمت متعالیه کدامند و وجود هر یک چگونه اثبات می‌شود؟
- ۲-۶-۱- تطابق عوالم، مبتنی بر کدامیک از اصول حکمت متعالیه است و هریک از این دلایل چه نقشی را در اثبات این اصل ایفای می‌کنند؟
- ۳-۶-۱- توحید ذاتی (وحدت وجود)، توحید صفاتی و افعالی چگونه با مبانی تطابق عوالم تبیین می‌شود؟
- ۴-۶-۱- اصل تطابق عوالم چه جایگاهی در تبیین بحث نظام احسن در حکمت متعالیه دارد؟
- ۵-۶-۱- ارتباط انسان با خدا چگونه طبق تطابق عوالم اثبات می‌شود؟
- ۶-۶-۱- لوازم معادشناختی تطابق عوالم چیست و چگونه اثبات می‌شود؟

۶۱-۷- ملاصدرا باتکیه بر اصل تطابق عوالم، چه راه حلی برای مسأله‌ی مطابقت عین و ذهن، ارائه می‌دهد؟

۶۱-۸- ملاصدرا در بحث تأویل، چه استفاده‌ای از اصل تطابق عوالم، نموده است؟

۶۱-۹- تلازم معرفت رب و خلق و رب و نفس چگونه از طریق تطابق عوالم قابل تبیین است؟

۷.۱. فرضیه‌های تحقیق :

۱.۷.۱. فرضیه اصلی :

اصل تطابق عوالم مبتنی بر اصول شاخص حکمت متعالیه (صرافت و بساطت وجود، تشکیک در ظهورات وجود و وجود رابط معلول و ارجاع علیت به تشآن) می‌باشد و نقشی محوری در تبیین بسیاری از نظریات وجودشناختی و معرفت‌شناختی این مشرب فلسفی دارد و آثار شگرف اعتقادی به دنبال دارد و حتی در تبیین پاره‌ای از نظریات عرفان نظری نیز کارآمد است.

۲.۷.۱. فرضیه‌های فرعی:

۱. حکمت متعالیه قائل به عوالم چهارگانه می‌باشد که آن را با دلایل متعدد اثبات می‌کند
۲. اصل تطابق عوالم مبتنی بر اصول شاخص حکمت متعالیه (صرافت و بساطت وجود، تشکیک در ظهورات وجود و وجود رابط معلول و ارجاع علیت به تشآن) می‌باشد.
۳. توحید ذاتی (وحدت وجود) و توحید صفاتی و افعالی مطرح شده در حکمت متعالیه را می‌توان با تطابق عوالم توضیح داد.
۴. اثبات نظام احسن در حکمت متعالیه با توسل به تطابق عوالم، شکل گرفته است.

۵. تبیین رابطه انسان با خدا باتمسک به این اصل صورت می پذیرد.
۶. بسیاری از مباحث ناظر به مسأله‌ی معاد در حکمت متعالیه، با اصل تطابق عوالم، تحلیل می شود.
۷. راه حل ملاصدرا در بحث معرفت‌شناختی مطابقت عین و ذهن، اصل «تطابق عوالم» است.
۸. ملاصدرا مباحث ناظر بر تأویل را با استفاده از اصل تطابق عوالم تبیین نموده است.
۹. تلازم معرفتی رب و خلق و نفس، با تمسک به اصل تطابق عوالم، تفسیر درخوری می یابد.

۸.۱. پیش فرض‌های تحقیق :

۱. اصالت وجود
۲. صرافت و بساطت وجود
۳. تشکیک در ظهورات وجود.
۴. تعریف عوالم وجودی طبق اصل تشکیک
۵. وجود رابط معلول و ارجاع علیت به تشآن

۹.۱. روش انجام تحقیق :

روش پژوهش در تحقیق حاضر توصیفی و تحلیلی - عقلی می باشد و جمع آوری اطلاعات به روش کتابخانه ای و استفاده از نرم افزارهای کتب علوم اسلامی (فلسفی، عرفانی، کلامی و تفسیر و حدیث) صورت گرفته است.

2. مفاهیم

1.2. مفهوم عالم

«عالم» در لغت به ماسوی الله، مجموع مخلوقات و آفریدگان^۱، و یا هر صنفی از اصناف خلق گفته می شود.^۲

در تعبیری دیگر «عالم» اسم است برای چیزی که به وسیلهی آن می توان به موجود دیگر پی برد و غالب استعمال آن «ما یعلم به الصانع» است. یعنی آنچه از آن می توان به صانع پی برد. بنابراین می توان «عالم» را بر تمام ممکنات موجود و تک تک آنها اطلاق کرد.^۳

بنابر نظریه‌ی تشکیک وجود، هستی متدرج و دارای مراتب است. در اصطلاح فلسفه اسلامی، عالم به موجود یا موجوداتی اطلاق می شود که مرتبه‌ی خاصی از وجود را به خود اختصاص دهد. از آنجا که مراتب وجود بی نهایتند، می توان گفت بی نهایت عالم وجود دارد. لیکن به جهت تسهیل در تصور و تعلیم، به مرتبه‌ی ای از مراتب وجودی که نظام خاصی بر آن حاکم است و به دلیل این نظام خاص، تحت نام واحدی می گنجد، «عالم» گفته می شود.^۴

۱. محمد معین، فرهنگ معین، ج ۳، تهران، زرین، نگارستان کتاب، ۱۳۸۲، ص ۱۸۶۲.

۲. جر خلیل، فرهنگ لاروس، ترجمه سید حمید طبیبیان، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۵، ص ۱۴۱۴.

۳. دوانی، ۹۰۸ ق، شواکل الحور فی شرح هیاکل النور، چاپ اول، ناشر: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۴۱۱ ه ق، ص: ۱۸۶: [اعلم أن العوالم] جمع عالم و هو اسم ما یعلم به کالخاتم لما یختم به غلب علی ما یعلم به الصانع تعالی و یجوز إطلاقه علی جمیع الممكنات الموجودة و علی کل فرد منها.

۴. ر. ک مرتضی مطهری، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، قم، ۱۳۷۴، ج ۶، ص ۱۰۵۱.

۲.۲. مفهوم تطابق

واژه ی «تطابق» به معنای باهم برابر شدن ، به هم راست شدن و همانندشدن است .^۱ چنان که از تعریف پیداست ؛ «تطابق» دو عنصر عینیت و غیریت را به طور هم زمان در دل خود دارد. دو شیء متطابق، از حیثیت‌های متعددی عین هم اند و در نتیجه مطابق بر یکدیگرند، اما از سوی دیگر جهاتی از افتراق، باعث دوتایی و مغایرت آن ها شده است.

۳.۲. مفهوم تطابق عوالم

اگرعالم را به معنای مرتبه ای از مراتب وجودی که احکام خاصی بر آن اطلاق می شود در نظرگیریم و تطابق را به معنای باهم برابر شدن و همانند شدن بدانیم ؛ تطابق عوالم به معنای برابری و همانندی مراتب هستی است . باتوجه به وجود دو عنصر عینیت و غیریت ، معنای تطابق عوالم این خواهد بود که عوالم وجودی از سویی به جهت مرتبه متغایر و متکثرند و از سوی دیگر این مراتب متکثر به نوعی متحد با هم و عین یکدیگرند .

بحث تطابق عوالم در حکمت متعالیه بیان گرنوع ارتباط عوالم هستی است . ملاصدرا پس از قبول تعدد عوالم هستی ، به بیان نوع رابطه ی این عوالم متعدد می پردازد . از دیدگاه ملاصدرا عوالم از هم متباین، جدا و بی ارتباط نیستند، بلکه نوعی ارتباط و پیوستگی جدی، بین عوالم وجود برقرار است.^۲ واژگان کلیدی‌ای که این ارتباط را بیان می‌کند «تطابق عوالم»^۱ است. به این معنا که عوالم متطابق بر یکدیگرند.

۱ . محمد معین ، فرهنگ معین ، ج ۲ ، ص ۸۴۶ .

۲ . همو، اسرار الآیات، مقدمه و تصحیح از محمد خواجوی، تهران، انجمن حکمت و فلسفه، ۱۳۶۰ : النص، ص: ۱۰۴ : العوالم و إن كانت متعددة، إلا أن الجميع مترتبة منتظمة فی سلک واحد متفاوتة باللطافة و الكثافة و الظهور و البطون، لما مر من استحالة وجود عالمین متباینین.

تطابق عوالم به این معناست که هر چه در عوالم پایین است در عوالم بالاتر به نحو کامل تر وجود دارد و موجودات عوالم پایین، مثال و شبیحی از موجودات عالم بالایند.^۲ موجودات عالم پایین، مظاهر و منازل موجودات عالم بالایند.^۳ هر یک از عوالم پایین، ماده و موضوع است برای عالم فوق خویش و همان، صورت و مقوم و فاعل و غایت عالم تحت خویش است.^۴

ملاصدرا معتقد است، خداوند سبحان هیچ موجودی را در دنیا خلق نکرده است مگر آن که آن موجود، نظیری در عالم عقبی دارد چنانکه آن موجود، نظیری نیز در عالم آخرت و نظیری در

۱. صدر المتألهین شیرازی، ۱۰۵۰ ق، مفاتیح الغیب، مقدمه و تصحیح از محمد خواجوی، چاپ اول، تهران، مؤسسه تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳، ص: ۸۸: فی عالم الأسماء و کذا فی عالم الحق و غیب الغیوب و هو مبدع الأشياء فما من شیء فی الأرض و لا فی السماء إلا و هو شأن من شئونه و وجه من وجوهه و العوالم متطابقة متحاذية المراتب فالأدنی مثال الأعلى و الأعلى حقيقة الأدنی. و همو، المبدأ و المعاد، به تصحیح سید جلال الدین آشتیانی، تهران، انجمن حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۵۴. ص: ۴۴۲ و ۴۷۱

۲. همو، مفاتیح الغیب، ص: ۸۸: فالله سبحانه ما خلق شيئاً فی عالم الصورة و الدنيا إلا و له نظیر فی عالم المعنی و العقبی و ما أبدع شيئاً فی عالم العقبی إلا و له نظیر فی عالم الآخرة و المأوی و له أيضاً نظیر فی عالم الأسماء و کذا فی عالم الحق و غیب الغیوب... فما من شیء فی الأرض و لا فی السماء إلا و هو شأن من شئونه و وجه من وجوهه و العوالم متطابقة متحاذية المراتب فالأدنی مثال الأعلى و الأعلى حقيقة الأدنی و هكذا إلى حقيقة الحقائق و وجود الموجودات فجميع ما فی هذا العالم أمثلة و قوالب لما فی عالم الأرواح کبدن الإنسان بالقياس إلى روحه. و همو، الحكمة المتعالیة فی الاسفار العقلیة الاربعة، چاپ سوم، داراحیاء التراث، بیروت، ۱۹۸۱، ج: ۹، ص: ۲۱۵ و همو، المبدأ و المعاد، ص: ۴۹۵.

۳. همو، المبدأ و المعاد، ص: ۴۴۲: اعلم أيها السالک إلى الله تعالی و الراغب إلى نیل ملکوت ربه الأعلى، أن الأمور الجسمانیة و الصور المادیة، جعلها الله تعالی کلها مثالات دالات على الأمور الغیبیة الأخریة، كما أنها أيضاً مثالات دالات على الروحانیات العقلیة التي هی عالم الجبروت و حضرة الربوبیة و الأشعة الإلهیة، و ذلك لأن العوالم متطابقة، و جميعها مظاهر و منازل لأسمائه تعالی باعتبار.

۴. همو، المبدأ و المعاد، ص: ۴۹۵: ثم كل مرتبة من مراتب العالم كموضوع و مادة للمرتبة التي هی أعلى منها، و تلك بعینها صورة متقومة و فاعل و غاية لمرتبة هی تحتها. و همو، الحكمة المتعالیة فی الاسفار العقلیة الاربعة، ج: ۹، ص: ۲۶۱: و كل صورة فی العالم الأدنی یكون هیولی فی العالم الأعلى و بالعکس و قد علمت أن كل هیولی متحدة بصورتها و هی تمامها و کمالها و مرجعها و معادها فالصور الحسیة إذا لظفت صارت هیولی للصور النفسانیة و هی للصور العقلیة بقاء الحس بالنفس و بقاء النفس بالعقل و بقاء العقل بالمبدع الحق.

عالم اسماء و همچنین نظیری در عالم حق و غیب الغیوب دارد. در نتیجه همه‌ی اشیاء، شأنی از شؤون و وجهی از وجوه حق تعالی هستند و این حقیقت تطابق عوالم است.^۱

ملاصدرا عوالم هستی را از حیث لطافت و کثافت متفاوت می‌داند و رابطه ظهور و بطون را برای آنان، تعریف می‌نماید. عوالم بالا باطن و کنه ماتحت خویشند و عوالم پایین، ظهوری از آنانند.^۲ تعبیر دیگری از این رابطه، قشر و لب است.^۳

در نتیجه مدعای اصل تطابق عوالم بدین شرح است :

۱. هستی دارای مراتبی است که به هر مرتبه که نظام و احکام خاص بر آن حاکم است ؛ عالم گویند .
۲. این مراتب از هم متباین و جدا نیستند .
۳. نوع ارتباط این عوالم به نحو مطابقت است .
۴. مطابقت به معنای عینیت در عین غیریت است .
۵. مراد از عینیت عوالم هستی آن است که عوالم مادون ، حقیقتی مغایر با مراتب فوق خویش ندارند، بلکه همگی در حقیقت مشترک و متحدند . بنابراین یک حقیقت هست که عوالم متعدد بر آن اطلاق می شود .

۱. همو، مفاتیح الغیب، صص ۸۸ - ۸۷.

۲. همو، اسرار الآیات، مقدمه و تصحیح از محمد خواجوی، تهران، انجمن حکمت و فلسفه، ۱۳۶۰.
النص، ص: ۱۰۴ : العوالم و إن كانت متعددة، إلا أن الجميع مترتبة منتظمة في سلك واحد متفاوتة بالطاقة و الكثافة و الظهور و البطون، لما مر من استحالة وجود عالمين متباینين.

۳. همو، الحکمة المتعالیة فی الاسفار العقلیة الاربعة، ج ۵، ص: ۲۴۴ : و فی هذا الكتاب لما اتصلت العوالم بعضها ببعض و حدثت القوى الطبیعیة حدثت فیها قشور و استعلت لبوب فالقشور دائرة و اللبوب دائرة لا يجوز علیها الفساد لأنها بسیطة وحيدة القوى.

۶. مراد از غیریت این است که عوالم گرچه در وجود یکی هستند اما از نظر برخی احکام مانند شدت و ضعف، تقدم و تأخر، اولویت و عدم اولویت، اصل و فرع، لب و قشر و ... متفاوتند. مراتب پایین، رقیقه و تضعیف شده و صورت ناقص مراتب بالایند و مراتب بالا، صورت شدید و کامل و حقیقت صور مادونند.^۱
۷. نتیجه ی عینیت در عین غیریت، حضور عوالم ادنی در عوالم اعلی به گونه ای کامل تر یا به تعبیر ملاصدرا به نحو اعلی و اشرف می باشد. عالم بالاتر اصل و حقیقت عالم پایین تر است. در نتیجه عالم پایین به نحو اعلی و اشرف در بالا حاضر است و عالم پایین، مثال، نظیر، رقیقه و تنزل یافته ی عالم بالاست پس عالم بالا به نحو رقیق شده در پایین حاضر می باشد.
۸. در این مجال تذکر دو نکته مفید به نظر می رسد. اول اینکه عینیتی که ملاصدرا در تطابق، مطرح می کند، عینیتی در عین مغایرت است. بدیهی است که این عینیت نمی تواند عینیت دقیق فلسفی از تمام ابعاد و زوایا باشد. چراکه مهمترین جهت مغایرت بین کثرات و حق تعالی محدود بودن آن ها و نامحدودیت باری تعالی است که همین مسأله، تأمین کننده ی مغایرت لازم در تطابق می باشد. اما ازسوی دیگر تفاوت در حد نمی تواند مانعی از استعمال واژه ی عینیت بین وجود لایتناهی حق تعالی و وجود محدود کثرات باشد، چرا که حد که حکایت از جهات سلبی می کند چیزی جز عدم نیست و عدم، چیزی نیست که حکم جدید ایجاد کند.
۹. بنابراین منظور ملاصدرا از عینیت بین واجب تعالی و کثرات، اتحاد در وجود است، اما عینیت وجود کامل با وجود ناقص. مسلم است که وجود کامل و ناقص در

۱. همان، ج ۴، ص: ۱۵۷

وجود با هم متحدند اما در کمال و نقص و شدت و ضعف وجود، مغایر یکدیگرند. طبیعی است که مغایرت در شدت و ضعف و کمال و نقص وجودی نمی تواند نافی اتحاد و عینیت وجودی مذکور باشد. بنابراین عینیت در عین مغایرت، نه تنها امری پارادوکسیکال نیست. بلکه حاصل دقتی فلسفی در فضای فکری اصالت وجودی می باشد. شاهد بر این مسأله طرح نوع دیگری از حمل در حکمت متعالیه با عنوان حمل حقیقه و رقیقه است. از آنجا که اتحاد و عینیت را می توان با انواع حمل نشان داد، حمل حقیقه و رقیقه بیانگر اتحاد وجود کامل و ناقص با یکدیگر در کمالات وجودی، صرف نظر از جهات سلبی می باشد. بر خلاف حمل شایع صناعی که بیانگر اتحاد و عینیت، هم در جهات وجودی و هم در جهات سلبی می باشد.^۱

۱. بحث از حمل حقیقه و رقیقه در ذیل عنوان نوع حمل در قاعده « بسیط الحقیقه کل الأشياء » به تفصیل، خواهد آمد